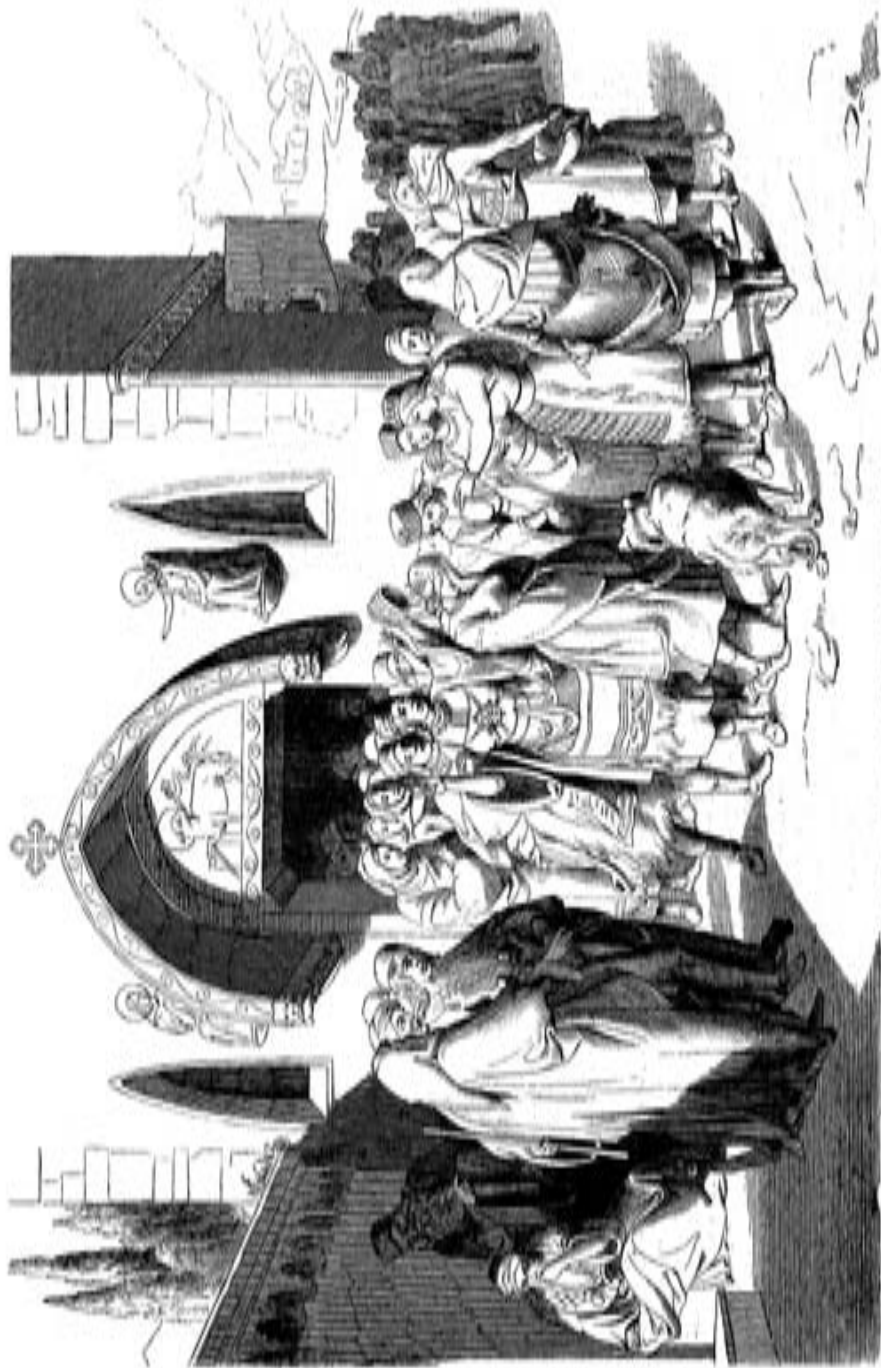

Prilozi

Abnahme des rechten Särgchens bei den Bräutigam.

Bogumil Hrabak

**NASELJAVANJE HERCEGOVAČKIH
I BOSANSKIH VLAHA U DALMATINSKU ZAGORU
U XIV, XV I XVI VEKU**

Stočarski živalj u zadarskom zaleđu u XIV veku bio je vlaški; Vlasi su donosili stočarske proizvode a odvlačili u većim količinama so.³⁴⁷ Gradske opštine i same su držale ogromna stada ovaca koja su opsluživali vlaški pastiri. Toljen, sin neretvljanskog kneza Petra, napao je (posle 1226) Splitskane i Trogirane i oterao im je gotovo 80.000 ovaca. Uz sam Dubrovnik, pak, postojalo je naselje Vlaha katunara, među kojima je bilo i vrlo bogatih ljudi; opština im je, ispaše radi, ustupila brdo sv. Srđa.³⁴⁸

Od kraja XIV veka povećao se pritisak Vlaha na neposrednu okolinu dalmatinskih gradova, pa su gradovi morali da reaguju. Iz godine 1402. treba navesti povelju Šibeniku koju je izdao Ladislav Napuljac 17. juna, posle smrti Ostoje, Ladislavljevog privrženika; u listini je zabranjeno da se Vlasi, bez obzira na socijalni status, mogu spuštati ka Šibeniku i da na šibenskoj teritoriji mogu napasati stoku; kazna za prekršaj iznosila je sto dukata.³⁴⁹ Prelaskom primorskih gradova, pa i Zadra (1409) pod mletačku vlast, nova politička granica je u velikoj meri onemogućavala privrednu vezu gradova i zaleđa. Od Vlaha u oblasti zadarskog distrikta borave samo biregionalni Vlasi, koji (kao u Ljubi) zakupljuju zemljišta za zimski boravak svojih stada. Vlasi koji se trajno nastanjuju u primorskim selima više se ne bave isključivo stočarstvom, a njihov prelazak na ratarstvo možda bi ukazivala prodaja volova.³⁵⁰ Vjekoslav Klaić je ustanovio da se naročito mnogo Vlaha (i Morlaka!) spominje oko 1412.

³⁴⁷ T. Raukar, *Zadarska trgovina solju u XIV i XV stoljeću*. "Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest", VII–VIII, Zagreb 1969–70, 28 i 68.

³⁴⁸ V. Ćorović, *Historija Bosne*, 227, 233.

³⁴⁹ L. Benevenia, *Una pagina di storia dalmata*, "Scintille" (Zara), N^o, 15. III 1890, 62; B. Hrabak, *Venecija i bosanska država*. "Istraživanja" XII, Novi Sad 1989, 437.

³⁵⁰ T. Raukar, *Zadar u XV stoljeću*. Zagreb 1977, 67, 146, 164, 178, 200; Isti, *Dalmatinski grad i selo u kasnom srednjem vijeku*. "JIČ" br. 1-2/1974, 43-44.

godine, i to na imanjima knezova Nelipića, poimenice u župama ili knežinama Cetini, Posušju, Petrovom Polju (grad Ključ), oko grada Zvonigrada, na Zrmanji, pa oko gradova Omiša, Klisa i Kamičca. Ti su Vlasi pomagali Nelipiće u borbi s Mlečanima, pa su stoga uživali posebne privilegije. Kad je posle smrti poslednjeg kneza Nelipića, Ivaniša (1434) njegovu baštinu preuzeo zet mu Ivan Frankopan, on je boraveći u Klisu (18. marta 1436) izdao Vlasima u župi Cetini povelju na kojoj je za njih predvideo poseban status. Akt je napisan na hrvatskom jeziku i ćirilicom, te treba smatrati da su ti Vlasi već govorili slovenski. To bi možda potvrđivala i njihova imena (Viganj Dubravčić, Ninoje Sanković, Toma Ročević, Matijaš Vukčić, Milić, Ostojić, Dragić Prodanić, Blaž Kočić, Hrelja Golešević, Vukat Vojnović, Ivaniš Grobačić, Budan Grubišić, Bilosav Dražević, Jelovac Draživojević, Radivoj Vitković, Bulat Kustražić, Ivan Poznanović). Dodeljeni statut razlikuje Vlahe od Hrvata i Srba, te se mora zaključiti da se ti Vlasi ne mogu pribrojati ni Hrvatima, ni Srbima. Starešine tih Vlaha, katunari, nazivani su i 'dobrim mužima' i 'dobrim vlasima'. Ti cetinski Vlasi imali su i svoga kneza za celu cetinsku župu (Mikluša Dehojevića). Gotovo u isto doba kad Vlasi na Cetini, i Vlasi u Lici dobili su svoj status (1433). Ti Vlasi na severnim ograncima Velebita imali su svoju opštinu. U jednom aktu koji su izdali franjevačkom samostanu više današnjeg Metka nalazimo imena članova tamošnjeg vlašskog "stola": knezovi Antun Tukvić i Ivan Herendić, vojvoda Paval i sudije: Dian (Dejan) Mišković, Juraj Ružić, Matijaš Vlković i Mataš Jelčić; ostali Vlasi koji se javljaju svojim imenima su: Matul Rubanović, Mikula Mulgašić, Ivan Sopković, Milota Plavišić, Lukač Milutinović, Tomaš Aladinović, Franko Danilović, Šimun Bilković, Grgur Bekošević i Bartul Čeprić.³⁵¹ Prezime Čeprić ukazuje na hercegovačko poreklo člana te porodice.

V. Klaić je raspolagao i dokumentima o Vlasima oko Zrmanje 1486–87, za koje je prema imenima sudio da su već bili pohrvaćeni. Zvali su se: Radič Guljević, Mozgota Guljević, Radmil Babić, Radovan Skalić, Matija Terehimčić, Toma Kalčić. Za razliku od ovih, Čići oko Pazina u Istri (1463) bili bi mu nepohrvaćeni. Čićka zemlja za neke koruške funkcionere prostirala se između Hrvatske i Bosne.³⁵² Ti Nemci očigledno da nisu pravili razliku između poslovenjenih i romanskih Vlaha, te

³⁵¹ V. Klaić, *Povijest Hrvata*, knj. V. 26-8.

³⁵² Isto, 28.

su kao Čiće smatrali Vlahe u današnjoj severozapadnoj Bosni. Dok se za Bukovicu i Liku može reći da su predstavljale jednu zonu bisesilnog stočarenja, Zadar sa svojim distriktom i susednim gorjem predstavljao je drugu zonu, šibenska rivijera sa svojim planinama dinarskog sistema treću itd.³⁵³ S prvim turskim prodorima i, naročito, likvidacijom hrvatske župe Luke, veći deo zemljišta i oko samog Zadra bio je neobrađen i predstavljao je prostor za ispašu.³⁵⁴

Najpre treba utvrditi da stanovnici dalmatinske Zagore, na primer Bukovice, pa u velikoj meri i Ravnih Kotara nisu starinačko nego doseљeno stanovništvo. Tu konstataciju treba učiniti zato što u nauci postoji neobavešteno mišljenje i poznatih istoričara da su Vlasi autohtono stanovništvo Dalmacije, koje se relativno kasno poslovenilo.³⁵⁵ Isto tako, treba odmah odbaciti neobavešteno mišljenje starijeg mletačkog istoričara N. Bereganija, koji za Morlake (za koje kaže da su se u drevna vremena zvali Mazaci ili Mazli) smatra da su se naselili u severnoj Dalmaciji s planine Morlake, tj. Velebita,³⁵⁶ mada je u vreme njegove mladosti, tj. u Kandijskom ili u Morejskom ratu dosta vlaha zaista sišlo iz Like i Krbave u Dalmaciju. Isto tako, treba odmah ustanoviti da Vlasi (vlasli) u razna vremena pa i u isto doba nisu bili istog etničkog porekla, iste verispovesti, niti su u severnu Dalmaciju došli s iste strane, ni u isto vreme.

U severnoj Dalmaciji, u prvoj polovini XV stoleća nalazimo trovrsnu situaciju sa tzv. Vlasima. Prvo, da se vlaškim poslom, tj. biregionalnim stočarenjem bave ljudi za koje se ne kaže da su Vlasi; drugo, postoje Morlaci koji više ne žive u katunima nego po ratarskim selima, ali su zadržali svoje etnografsko ime; treće, postoje vlaški katuni, do 1390. izuzetno retki, a od 1390. sve češći. Prvu kategoriju stočara čine apsorbovani Vlasi, drugu poluapsorbovani, a treću došljaci, koji će svoju vlašku oznaku dugo zadržati i u novoj sredini, jer su došli u velikom broju i pod uslovima da više nisu mogli biti tako apsorbovani kao oni ranije.

³⁵³ M. Mirković, *Plemensko društvo*, 250.

³⁵⁴ U. Monti, *Relazione di Dalmazia (1558)*. "Archivio storico per la Dalmazia", anno IV. vol. VI, fasc. 35, Roma 1929, 603.

³⁵⁵ F. Krones. *Grundriss der österreichische Geschichte*, Wien 1882, 432. – Isto mišljenje izrazio je i R. Lopašić (*Hrvatski urbari I*, Zagreb 1894, 1). – Kako to mišljenje odgovara "kontinuitetlijama", oni citiraju Lopašića, a još bi pre citirali Kronesu, da znaju za njega.

³⁵⁶ N. Beregani, *Historia delle guerre d' Europa della comparsa dell' armi ottomane nella Hungaria all' anno 1683*. Parte I, Venezia 1698, 121.

Nesumnjivo je da su postojali stari Vlasi još u hrvatskoj državi pre 1102, da su bili ne samo slobodni stočari nego i zavisni, na primer od splitske crkve, da su se etnički i po načinu svog zanimanja, ali ne i po veri razlikovali od hrvatskog stanovništva. Neki stariji hrvatski naučnici, kao Petar Skok, u njima je video sigurno latinizirane starobalkance, pa je na celom prostoru od via Egnatiae (tj. Drač-Solun), severno od Skoplja i zapadno od Sofije, pa preko severne Bugarske do Crnog mora video sferu latinskog jezika, koji se utvrđivao ne samo preko rimskog državnog uređenja i aparata i vojske, nego i italiskim doseljenicima.³⁵⁷ Nema sumnje da su u planinskim krajevima dela Hrvatske i Dalmacije neki starinci mogli govoriti nekom varijantom latinskog jezika, različitom od italijanskog i latinskog književnog, ali iz toga ne izlazi da su svi starinci bili Romani, pa ni romanizovani Iliri.³⁵⁸ Vlasi s hrvatskog državnog prostora i otuda poreklom su tokom dugog vremena, do početka XIV veka poslovenjeni i apsorbovani, i više se nisu javljali pod vlaškim imenom, mada su se i dalje bavili biregionalnim stočarenjem.³⁵⁹ Kako se vlaško ime javljalo u severnoj Dalmaciji i dalje, treba zaključiti da su u pomenuti prostor došli s kakve druge strane novi Vlasi, koji nisu predstavljali domaće starosedeoce, mada su bili starobalkanci. Tako se insistiranje na starosedeoceima nikako ne poklapa s drugim kontinuitetom nekih nedoučenih autora. Poznati dalmatinski istoričar Đuzepe Praga nalazi u drugoj polovini XIII veka na obroncima dinarskih planina doseljenike, još uvek romanofone i pravoslavne Vlahe stočare.³⁶⁰ Oni se u stanju u kome su došli nisu mogli održati, nego su najpre pokatoličeni, a potom su se razišli iz katuna i postali oni Morlaci o kojima je rečeno da predstavljaju drugu kategoriju, tj. poluslavizovani Vlasi. Treba pretpostaviti da je reč o tesalijsko-epirsko-makedonskim katunima koji se nisu zadržali u Hercegovini, nego su krenuli dalje na severozapad. Isto tako, ne treba isključiti mogućnost da se oni iz severne Dalmacije nisu dalje uputili na severozapad, na primer, kopnom ili preko kvarnerskih otoka, te našli u Istri, gdje su uslovi za stočare tada bili povoljniji nego u severnoj Dalma-

³⁵⁷ P. Skok, *Dolazak Slavena na Mediteran*, 19–20, 22, 25, 43. – Prema jednom mišljenju “Vlah” je za stare Hrvate bio svaki starosedelac. (M. Vrsalović, *Hrvatska na otoku Braču*. “Hrvatsko kolo” X, Zagreb 1929, 139.

³⁵⁸ K. Jireček. *Istorija Srba*, knj. I, Beograd 1952, 86–7.

³⁵⁹ B. Hrabak, *Vlaška i uskočka kretanja u severnoj Dalmaciji u XVI stoleću*. “Benkovački kraj kroz vjekove”, knj., I, Benkovac 1988, 253.

³⁶⁰ G. Praga, *Storia di Dalmazia*, 151.

ciji. Miklošič, naime, smatra da su Čići poreklom makedonski Vlasi, jer slovenske reči koje su oni upotrebljavali nisu poticale ni iz slovenačkog, ni iz jezika Hrvata i Srba, nego jedino iz makedonskog, odnosno bugarskog.³⁶¹

U XIV veku, kad postoji sačuvana građa primorskih gradova i dosta publikovanih povelja, vlaško ime nije u severnoj Dalmaciji retko, ali do 80-ih godina nema zapisa i o vlaškim katunima. U vreme Anžujaca, po dalmatinskim varošima se dosta tražio vlaški sir.³⁶² Vlahe su terali sa šibenske teritorije (1383) i pored Vlaha s gradskog područja navode se, pored Šibenika i Vlasi Ivana Nelipića, s Cetine, koji su mnogo štete nanosili svojom stokom i pljačkom.³⁶³ Nepominjanje katuna značilo bi da Vlasi obično (osim onih s Cetine) nisu više ni živeli u njima, nego su se naseljavali po stalnim naseljima i počeli baviti i ratarstvom i urbanim zanimanjima, te su se nalazili u početku procesa apsorbovanja. Njihovo dalje etničko dediversifikovanje sprečili su novodoseljeni Vlasi od 80-ih godina XIV i u XV stoljeću. To apsorbovanje se obično vezuje za pojam teritorijalizacije Vlaha. No, u vezi s tim načinjeni su pogrešni zaključci u našoj nauci u slučaju hercegovačkih Vlaha, kad je njihova teritorijalizacija isključivo vezana za kraj XIV i, naročito, za prvu deceniju XV veka. Tada je nesumnjivo trajala jedna takva teritorijalizacija koja se može pratiti podacima Dubrovačkog arhiva. Međutim, svako apsorbovanje i hercegovačkih i drugih Vlaha i u ranijem vremenu obavljeno je teritorijalizacijom, jer je to bio stalan istorijski proces i pre početka XV veka. Kako bi, inače, nastali "Sloveni" u Hercegovini i "Hrvati" u dalmatinskoj Zagori koji se bave biregionalnim stočarenjem i prodajom stočarskih proizvoda? I sama Hercegovina bila je velika imigraciona oblast, u koju su, zbog bliskog mora i dobrih zimskih i na planinama graničnim s Bosnom izvrsnih letnjih pašnjaka, a slabo razvijenog feudalizma, stalno dolazili vlaški katuni iz Metohije i Albanije, a od 30-ih godina XIV veka i iz uže Bosne, zajedno s prodorom bosanske vojske prema moru (vojske

³⁶¹ F. Miklošič, *Über die Wanderungen der Rumänen in den dalmatinischen Alpen und in den Karpaten*, Wien 1879, 1–2.

³⁶² N. Klaić – I. Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*. Zadar 1976, 432.

³⁶³ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, studii et opera, G. Fejer, t. X, vol. VIII. Suppl. Budae 1803, 123–5. – Vlasi iz Skradina su i pre 1381. nanosili štete Šibenčanima, kupovali su njihova imanja i, uz Hrvate, dolazili su kao trgovci da kupuju i prodaju (*Šibenski diplomatarij*, za tisak priredili: J. Barbarić i J. Kolanović, Šibenik 1986, 84–5.)

koju su oni znatnim delom i sačinjavali). Upravo ti srbijansko-makedonski Vlasi će zatečene Vlahe u Hercegovini poromaniti, a bosanski Vlasi će i te i starije hercegovačke posloveniti.³⁶⁴ Najstariji sloj vlaških katuna Hercegovine, naime, bili su starobalkanskog tipa, etnički u znatnijoj meri arbanaški i doseljeni iz arbanaških krajeva.

Bosanski Vlasi dolaze i u kopnenu Dalmaciju, uporedo s nastojanjem bosanskog kralja Tvrtka I da ovlada Dalmacijom. U spisima zadarskih notara zapažen je 80-ih godina samo katun Tenišić (Tenešić) (1384),³⁶⁵ nepoznat takvim imenom u tadašnjoj i kasnijoj Hercegovini. Serijska pojava katuna od 1390. je u vezi s kosovskom bitkom. Ti katuni su, naime, pobjegli pred turskom najezdom iz krajeva koji su mogli biti na udaru Turcima (naročito Polimlje i jugoistočna Bosna), no svakako van Hercegovine. Izgleda da su bosanski Vlasi ranije poslovenjeni nego Vlasi iz drugih dinarskih krajeva, ali da se nisu teritorijalizovali zbog mogućih privrednih uslova (slobodnije kretanje), nego su ostali u pokretljivijim katunima.

Katuni u severnoj Dalmaciji u poslednjoj desetini XIV stoleća bili su: Krajšići (Krajčići) 1393, (sa boravkom verovatno oko Nadina)³⁶⁶, Grkavci s katunarom Pripcem (1398, verovatno sa zimskim staništem prema Zadru)³⁶⁷, Golci (1399)³⁶⁸, Sokovići, katun Brajka, Mrvčići, Vraktići, Vratkovići (februara 1400).³⁶⁹ Svi ti katuni, osim jednog, nisu bili iz Hercegovine, nego iz Bosne ili tadašnje Hrvatske (koja je obuhvatala ne samo Liku i Krbavu, nego i Donje kraje, tj. današnju Bosansku krajinu). Za Brajkov katun, međutim, treba pretpostaviti da je iz Hercegovine i to zato što se u njemu pominje jedan Diklić, a rod Diklića bio je iz Žurovića (iznad Dubrovnika, prema Trebinju). Hercegovački katun bio je i katun Čeprnje (1401).³⁷⁰ U zadarskoj arhivskoj građi jedno stanište bliže Zadru i bolje poznato beleži se prosto kao Katun. Treba pretpostaviti da je tu reč o katunu s teritorijalizovanim Vlasima. Iz toga staništa donošen je sir u Zadar, a ljudi su se iz njega zaduživali u susednom gradu. Po imenima

³⁶⁴ B. Hrabak, *Razgranavanje*, 184–5, 190, 191, 196 (katun), 193 (1330).

³⁶⁵ Historijski arhiv u Zadru (u daljem tekstu: HAZd), *Atti del notaio, Articutius de Rivignano*, busta IV, fase. I, 55 od 15. VIII 1384.

³⁶⁶ Isto, busta I, 87'–88.

³⁶⁷ N. Klaić – I. Petricioli, n. d., 405.

³⁶⁸ HAZd, *Articutius*, busta II, fasc. II, 106.

³⁶⁹ Isto, 119' i 142.

³⁷⁰ Isto, fasc., 249, 27. Dž 1461.

su iz toga katuna zabeleženi: Branko Civitetić (koji je poslovao s jednim Pažaninom, verovatno u vezi sa solju), Nikola Bratojević i Miloje Solu-slavić (?), braća Danijel, Konstantin i Bogavac, sinovi Nikolini.³⁷¹ Može se dozvoliti da su pomenuti katuni došli u severnu Dalmaciju iz Polimlja i jugoistočne Bosne. Treba reći da su Vlasi u državi Tvrтка I važili kao vojnički elemenat, te ih je on slao u pomoć i Dubrovčanima.³⁷²

Poznato je da su se Vlasi dosta lako razaznavali i po ličnim imenima od ostalog, recimo hrvatskog stanovništva, koje je obično imalo hrišćanska, a manje narodna imena. Pa i kad je reč o narodnim imenima, neka su kod njih bila posebno u modi koncem XIV i početkom XV stoleća. Kad primaju hrišćanska imena, odaju ih prezimena.³⁷³ Najčešće narodno ime im je bilo Radmil, a češća Utješen, Radovan, Stojko, Ratko, Milovac, Vukmir, Bogavac, Radojko, Milan i Miloje, a javlja se ponekad i Putnik. Od hrišćanskih imena najviše cene Nikolu, a sreće se i Ivan, pa i Konstantin, koji očigledno upućuje na istočnu crkvu. Nikola je zaštitnik putnika i trgovaca i nije slučajno bio popularan kod Vlaha. Češće žensko ime je Stanislava. Od prezimena rodova treba pomenuti: Bratojević, Hrvatinić, Draškić, Baldinović i ređa kao Prvitčiković i Nigutković.

Talas dolazaka (i u arhivskom materijalu javljanja) vlaških katuna trajao je i prve dve decenije XV veka. Prema Zadru zabeleženi su: katun Janka (Đanka) (1402), katun Branovac (1403),³⁷⁴ katun Ivana Mrvšića,³⁷⁵ katun Sempka Kandidatića,³⁷⁶ katun Ratkana Vizića (1408),³⁷⁷ katun Vlatka Gleđevca (1410)³⁷⁸, katun Braničića (1404, verovatno negde oko Vranskog jezera), katun Behošević (možda Belošević, 1404),³⁷⁹ pome-

³⁷¹ Naučna biblioteka u Zadru. Registi dell' Archivio notarile di Zara. "Manuscritti", N° 16532. 461/IV, sv. I, 1/VII, sv. III bis/I (27. X 1395), III bis/I, 3 (12. X 1395 i 14. XII 1395, 23. XII 1395); III bis/I, 18. VII 1395).

³⁷² *Cronica ragusina Junii Resti item Joannis Gundulae*, digessit Sp. Nodilo, Zagreb 1893, 165.

³⁷³ Vid. Primere: R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*, knj. III, Zagreb 1943, 7; isti, *Hrvatski urbari*, 212, 381, 382, 408–9.

³⁷⁴ HAZd, Atti del notaio, Vannes quon. Bernardi di Firmo, busta I, Fasc. II, f. 300 (6. VII 1402) i 437.

³⁷⁵ HAZd, Atti del notaio, Theodoro de Prandino, fasc. III. F. 29.

³⁷⁶ HAZd, Petrus de Sercana, fasc. XII, f. 413.

³⁷⁷ Isto, fasc. XII, f. 404.

³⁷⁸ HAZd, Cristoforo Zeno, f. 20.

³⁷⁹ HAZd, Johannes de Trotta, fasc. II.

nuti Katun (1405),³⁸⁰ katun Danijela (1411, 1413),³⁸¹ katun Milgosta Ogolca (1411) i katun Vilcote (1420),³⁸² Milonjin katun (1413),³⁸³ katun Mrvac,³⁸⁴ katun Aladina Grkavca (1410, verovatno negde kraj Nadina).³⁸⁵ Imena Sempko i Vilcot očigledno nisu narodna slovenska i zvuče roman-ski. Od svih tih katuna, moglo bi se tvrditi da je iz Hercegovine samo katun Gleđevac, pa možda i katun Aladina Grkavca, s obzirom na ime Aladin koje se ne sreće kod bosanskih, ali se izuzetno može naći kod hercegovačkih Vlaha. Ako ime katuna zabeleženog kao Behošević valja čitati Belošević, zapaziti je ekavsku formu, koja ne bi upućivala na tada već pouzdano ijekavsku Hercegovinu, nego taj katun poreklo treba da veže za Bosnu, Donje kraje, Liku ili Krbavu, koje oblasti tada još nisu bile ijekavske.

Kad je reč o hercegovačkim Vlasima, treba reći nekoliko napomena. Ako ima više katuna sa starobalkanskom, etnički verovatno arbanaškom osnovom, ne znači da su preslovenski starinci Hercegovine obavezno bili Arbanasi, a ne već romanizovani Iliri, i to zato što je Hercegovina bila pre 1330. pogranična, pa i tranzitna oblast. Kad je feudalizam naglo napredovao u susednoj Albaniji, uključivanjem severne Albanije u nemanjićku državu, katuni su se sklanjali u susedne oblasti sa slabije razvijenom feudalnom vanekonomskom eksploatacijom. Takva oblast je bila nekadašnja mnogo prostranija Hercegovina. Neka su bratstva možda namerno dovedena od strane srpske vlasti, kako za neke katune kod Dubrovnika pretpostavlja Đurđica Petrović. Većina hercegovačkih katuna došla je iz Srbije i Albanije, i to dolazeći iz glavne vlaške oblasti na Balkanu, iz Tesalije i Epira. Kad su ove zemlje bile pritisnute razvijenijim tipom vizantijskog feudalizma, tamošnji Vlasi su bežali u Makedoniju, Bugarsku i Srbiju, gde je socijalni sistem bio manje nepodnošljiv za stočare. Naseljavanju stočara iz Tesalije i južne Albanije doprineo je i makedonski vladar Samuilo. Njegovog brata Davida ubili su (976) vlaški nomadi. Vizantijski istoriograf Kekavmen zabeležio je za 985–6. godi-

³⁸⁰ Isto, fasc. II, f. 53'.

³⁸¹ HAZd, Christoforo Zeno, 42'–3'.

³⁸² HAZd, Bartolomeo de Sercana, fasc. II.

³⁸³ HAZd, Petrus de Sarcana, fasc. II. – Na Pagu je, ipak 1289. postojao lokalitet Vlašići, sa obradivom zemljom, vinogradima i pasiština (*Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279–1308*, prepisao M. Zjačić, Zadar 1959, 102, 225).

³⁸⁴ Isto, 14'; N. Klaić – I. Petricioli, n. d., 419–20.

³⁸⁵ HAZd, Christoforo Zeno, f. 40.

nu da je Samuilo prilikom zauzeća Larise poveo mnogo vlaškog stanovništva iz Tesalije i naselio ga u dubinu svoje države, što bi moglo da bude negde u Polimlju. Tu je u doba Tvrtka I bilo oko sto vlaških katuna. Kad je pod Nemanjićima i u srpskoj državi došlo do ubrzane feudalizacije, stočari su bežali na razne strane, pa i prema manje razvijenoj graničnoj Hercegovini. Niz rodova, pa i predmeta u Hercegovini i Konavlima upućuje na grčko poreklo iz Tesalije. Svuda gde ima Vlaha ima Sopota i Njegoša. Sopot je novogrčki – potok, vrelo. Tako se zvao jedan veliki rod, naseljen u prvoj polovini XV veka između Bileća i Nikšića, koji se u XVI veku, preko Bukovice, naselio oko Plitvičkih jezera; to su današnji Šuputi. Žurovići kod Trebinja su iz Žura kod Prizrena (1330). Mirilovići imaju traga u dečanskoj povelji iz istog vremena, Psodera ima i u južnoj Makedoniji. U Hercegovini nalazimo imena karakteristična za Vlahe u Makedoniji i Srbiji, kao: Oliver, Dejan, Brajan, Staver, German, Strez, Milten, Strahinja i izrazito romanska – Balduin i Paskaš. Riđani su verovatno Ohriđani, koji su, prema M. Filipoviću, neko vreme živeli među Mirditima (do 1250. pravoslavni). Ti tesalijsko-epirski Vlasi doprineli su romanizaciji starijih hercegovačkih katuna.³⁸⁶

Vlasi koji su dali naseljima ime Srb na Uni (pre sredine XV stoljeća³⁸⁷ i u Lici došli su iz pograničnih delova tadašnje Srbije. Za vreme dve generacije raniji katun se mogao teritorijalizovati, te se stanovnici naselja više i nisu zvali Vlasima. Ne bi, prema tome, stajala pretpostavka Ive Pilara³⁸⁸ i uopšte hrvatskih nacionalista da su svi pravoslavni Vlasi tek u hrvatskim krajevima, preko pravoslavne crkve, primili srpsko etničko ime. Oni iz pograničnih krajeva Srbije već tada su tako nazivani i kad su krajem XIV veka došli, mada su bili Vlasi i stočari. To potvrđuje i već navedeni Klaićev podatak za Cetinu iz 1436. godine, gde je reč, takođe, o stanovništvu koje živi izmešano s Vlasima. Katuni koji su došli s područja srpske države bili su isključivo pravoslavni, oni iz Hercegovine, naročito zapadne bili su već katolici, dok su Vlasi iz Bosne mogli biti i bogumili.

³⁸⁶ B. Hrabak, *Razgranavanje*, 184–5. – Postoji mišljenje da je poznati izumitelj Nikola Tesla rodom iz Hercegovine, iz plemena Banjana, i da se njegova porodica zvala Komnenovići (za koje drugi misle da su arbanaškog porekla).

³⁸⁷ Jedna devojčica iz Srba postala je 1454. sluškinja jednog Riminijca, u Zadru (HAZd, Atti del notaio, Simon Damiani, busta III, fasc. IV, 1383 od 27. VIII 1454. (490 mle-tačkih libara za pet godina službe).

³⁸⁸ L. v. Südland, n. d., 46.

Posle prvih pomena katuna u zadarskoj notarskoj građi nastaje veća pauza u pogledu javljanja katuna, pri čemu pomena Morlaka izvan katuna ima dosta. Tek 40-ih godina XV stoleća javio se novi val pridošlih i postojećih katuna u orbitu zadarskih beležnika. Od ranije označenih katuna javljaju se Vizići, a od novih katun ser Franka Danilića (1444),³⁸⁹ katun Marčića (Marića, 1443),³⁹⁰ katun Matijaša Vukotića (1444),³⁹¹ katun Brajinovaca (1444)³⁹² i Mihurci (1444).³⁹³ U jednom sporu navedena su četiri katunara koji su imali da presuđuju kao arbitri: Pavle Radeljević, Tomaš Rupinović, Matijaš Gupčić (tačnije Golčić) i Franul Ostičić.³⁹⁴ Rod Radeljevića bio je svakako iz Hercegovine. Rupinović je možda pogrešno zapisan Rubanović, čiji je rod 1433. zabeležen u Lici. Poslednji zabeležen s vlaškim sufiksom možda je još bio dvojezičan. Stankovići, koje N. Klaić beleži oko Klisa 1436, takođe su morali biti Vlasi naseljeni iz Hercegovine. Pomenuti Vizići, prema nekima, bili bi arbanaškog porekla, te zato takođe iz Hercegovine. Vlasi Pustonjaci (1448), od kojih su se neki naselili u selu Maljinama (zadarski distrikt) izuzetno su zadržali pravoslavna imena (Kostadin), te treba pretpostaviti da nije proteklo mnogo vremena od njihovog dolaska iz Polimlja ili Hercegovine. Čudomirići su označeni kao “de loco”, što bi značilo da su već teritorijalizovani. Iz te decenije beleže se još: katun Tomaša Milotića (1448), Franka Danilovića (1449), katun Marka Livojevića (1449)³⁹⁵ i Antola Krajčića (1449).³⁹⁶ Davanje katunaninu plemićki predikat “ser” značilo bi da je bio vrlo ugledan, a možda je i stekao kakvu feudalnu titulu od vladara.

Od sredine XV veka opet prestaju pomeni katuna, jer su pomenuti katuni iz 40-ih godina podvrgnuti nagloj teritorijalizaciji.

Navedeni su samo podaci iz spisa zadarskih notara. Slično je bilo i prema drugim gradovima, posebno prema Šibeniku i Trogiru, ali i sa dalekim severodalmatinskim otokom Rabom. Naseljeni po ugovoru stočari zabeleženi su 1438, kad je jedan stočar imao prava dovući 500

³⁸⁹ HAZd, Bartolomeus de Sercana, busta I, fasc. II/1.

³⁹⁰ Isto, busta I, fasc. II/6, f. 258–8.

³⁹¹ Isto, fasc. II–8, 368.

³⁹² Isto, fasc. III–1.

³⁹³ Isto, III–3, 137–7’.

³⁹⁴ Isto, busta I, fasc. II–10, f. 126’–’.

³⁹⁵ HAZd, Simon Damiani, busta I, fasc. II.

³⁹⁶ Isto, busta III, fasc. III–4, 25. V 1448 i 15. VIII 1449.

ovaca.³⁹⁷ Na otok dolaze Vlasi s Velebita, obično od Karlobaga. Od katuna su zabeleženi Ružecani ili Roženci (1480, 1495),³⁹⁸ Vlasi Bumbarići (1494),³⁹⁹ katun Hlapovića (1495).⁴⁰⁰ Javno se na Rabu i jedan hercegovački katun – Krasojevića (1495)⁴⁰¹; jedan od krasojevićkog katuna zvao se Đurađ Bršić, a drugi Mihovil Rajković; taj drugi je svakako rođen na Rabu ili u susjednoj Hrvatskoj, jer je Mihovila bilo samo među katolicima, Hrvatima, a ne i među hercegovačkim Vlasima; Đurađ je, pak, karakteristično ime hercegovačkih Vlaha. Kako je Mihovil, bez sumnje, bio već u godinama, treba pretpostaviti da je naseljavanje Krasojevića, takođe, obavljeno na Rab krajem XIV stoleća. Prema jednom mišljenju, Vlasi na kvarnerskim ostrvima, posebno na Rabu i Pagu do sredine XV veka, nisu bili oni Vlasi s kojim su Turci nešto jasnije vršili pritisak prema Zadru, nego neki domaći, hrvatski.⁴⁰²

Na Rab su primani i Vlasi iz velebitskih skupina, ali pojedinačno, na primer iz katuna Staniska; jednom velebitskom Morlaku (Đurđu Benšiću) jedan patricije prodao je konja.⁴⁰³ Mnogo više podataka ima o Vlasima Mersinović, sin Biloša – Grgur je bio omiljeno hrišćansko ime katoličkih Vlaha, na Rabu ima izvan katuna, tj. poluapsorbovanima, kojima se prodaju ili ustupaju na obradu parcele ziratne zemlje, vinogradi i pašnjaci, vino ili koze, ili kad se kao kmetovi smeštaju na zemlju.⁴⁰⁴ Na susjednom Krku naselio ih je Ivan Frankopan i tu su imali svoje posebne sudije (1465); jedan od njih bio je i Gregor Bodulić, potomak, takođe, vlaških sudija.⁴⁰⁵ Zanimljivo je da njegovo prezime upućuje da je sin Bodula, tj. starinačkog stanovništva primorskog pojasa Dalmacije, mada je očigledno da je pravi Vlah, čak iz uglednog roda. Vlasi na susjednom Pagu sumnjičeni su za razbojništva, naročito kad su u pitanju stoka i so.⁴⁰⁶ Morlaci s tih otoka preseljavali su se, kao stočari i primitivni ratari,

³⁹⁷ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (u daljem tekstu: *Listine*), VIII, Zagreb 1886, 268.

³⁹⁸ HAZd, Notarski spisi općine Rab, kutija I/9, 201 i V, 268’.

³⁹⁹ Isto, kutija II, 262’.

⁴⁰⁰ Isto, kutija V, 268.

⁴⁰¹ Isto, 286’.

⁴⁰² O. Randi, *La Jugoslavia*, Roma 1922, 5.

⁴⁰³ HAZd, Notarski spisi općine Rab, kut. VII/2, 2, 27’ od 8. XI 1501. Grgur.

⁴⁰⁴ Isto, VII–13, 37’ od 6. VIII 1508.

⁴⁰⁵ Isto, kut. I/7, 35; I. 146; II. 35’, 65, 256 (selo Gredica, slovenske sudije), 386, 457’, 624’: III, 991; IV/5, 2’; 120, 179; V, 179, 254’, 266: VI/9–3, 131.

⁴⁰⁶ I. Kukuljević – Sakcinski, *Acta croatica*, Zagreb 1863, 97.

u Istru. Za vreme rata 1648. ponovo su došli s ostrva, dolazeći iz pravca Zadra i Splita, i to iz Bosne.⁴⁰⁷ Šibenička opština davala je dozvolu za dolazak u grad kako Morlacima tako i Hrvatima (1450),⁴⁰⁸ koji su bili u istom ekonomsko-socijalnom položaju, tj. bivši a tada apsorbovani Vlasi. Kad je Petar, brat bana Matije u Klisu (1437), pravio ugovor s Mlečanima, morao je prihvatiti obavezu da neće primati Morlake. Oni su važili kao zločinci i u zadarskom kraju (1447).⁴⁰⁹

Kad je reč o Rabu, na otoku su živeli i preseljenici iz Bosne, tu došli pre pada Bosne, kao stočari Morlaci i drugi. Stipan zvani Bosna bio je (1443) pastir, dakle apsorbovani Vlah, koji je najpre na ostrvo mogao dolaziti u zimskom delu transhumance; njegovog zeta je jedan rapski plemić naselio i obezbedio mu pašnjak.⁴¹⁰ Stipanu je jedan pop dao u godišnji zakup vola (1460), što znači da se bosanski stočar pretvarao u ratara. Godine 1470, neki Pavle Bosna bio je isluženi famul.⁴¹¹ Neka Bosanka Roksa (ili Ruža) zabeležena je (1478) kao sused nekog seljana.⁴¹² Mato iz Bosne bio je (1479) stanovnik Raba. Petar Stifanović iz Bosne bio je mornar, kao i Rado iz Bosne.⁴¹³ I po gradovima Dalmacije bilo je pojedinačno doseljenih Bosanaca. Veselko Gravičić (Radoslavov) dao je svog sina nekom Italijanu iz Čezene, naseljenom u Zadru, da ga služi pet godina i da ga načini hrišćaninom, pošto je bio pagan (verovatno bogumil).⁴¹⁴ Žena nekog Stanka iz Sklavonije u Zadru (1289) zvala se Bosna.⁴¹⁵

Turci su se dugo umeli služiti uslugama pokretnih Vlaha, te su ovi predstavljali pretežan deo turske vojske, čak i pri opsadi gradova, kao što je bilo Jajce 1501. godine.⁴¹⁶ Ipak, od početka XVI veka, Vlasi, nezadovoljni gubitkom ranijih povlastica, a obogaćeni trgovačkim prometom s dalmatinskim varošima, počinju da napuštaju sultanovo carstvo i da prelaze u mletačku Dalmaciju. Jedna grupa Vlaha, iz Bosne prihvaćena

⁴⁰⁷ *Listine IX* (1890), 448, 449.

⁴⁰⁸ G. Marz, *Adriafrage*, Berlin 1933, 129.

⁴⁰⁹ *Listine IX*, 354.

⁴¹⁰ Isto, 96, 258.

⁴¹¹ HAZd, Notarski spisi općine Rab, kut. I, 15 i 136.

⁴¹² Isto, I, 1. 5'.

⁴¹³ Isto, kut. IV/5, 151.

⁴¹⁴ Isto, kut. VI/2, 96'; kut. V. 264 i 261'; II, 642.

⁴¹⁵ Naučna biblioteka u Zadru, Regesta dell' Archivio notarile di Zara, Gurrin Ferramte, "Manoscritti" N° 16532, 461/IV, III bis/1, 12. IV 1396.

⁴¹⁶ HAZd, Spisi zadarskih bilježnika I (1959), 164–5 (27. X 1289).

je (oktobra 1504) na šibenskom području.⁴¹⁷ U stvari, Vlasi su samo u većem broju nastavili da zimski deo transumance provode oko Vranskog jezera, na morskoj obali kod Biograda, oko Novigrada i Karina. Još više ih je bilo u šibenskom kraju. Vlaški katuni su naročito zimovali kod Bosiljine, a zatim su proterani, te su se mogli zimi, do Đurđevdana, zadržavati na dva mesta, jedan katun s istočne a drugi sa zapadne strane Krke.⁴¹⁸ Teranje Vlaha sa zimskih ispaša oko Šibenika odobrio je još Ladislav Napuljac svojom poveljom od 17. juna 1402, i tom prilikom je ustanovljena globa od sto dukata za prekršioca.⁴¹⁹ Specifičan vlaški mentalitet nastao je kao proizvod ratničkog i stočarskog zanimanja i manjka zrnaste hrane, zbog čega su se oni, siromašni, odavali i krađama. Vlasi sa svojim stadima nastavljaju da vrše pritisak na pašnjake i u drugoj polovini XV veka;⁴²⁰ nanosili su štetu usevima i bili su skloni prisvajanju tuđih dobara, posebno u zatvorenim sredinama, kakva su bila kvarnerska ostrva.⁴²¹ No, štete i pljačke nanosili su (1470) Šibenčanima i Hrvati iz lučke županije, koje izvori više ne označavaju vlaškim imenom.⁴²²

Masovno naseljavanje, naročito hercegovačkih Vlaha, u severnoj Dalmaciji nastalo je 20-ih i 30-ih godina XVI veka, pošto je u lučkoj županiji u drugoj deceniji stoleća likvidirana ugarsko-hrvatska vlast. Tada je bilo puste zemlje i prema Zadru i Ninu (1528), ali su Turci s Vlasima radije upadali u vranski i nadinski kraj, pogodniji za naseljavanje stočara.⁴²³ Morlaci su se i tada najradije kretali prema Nadinu i Novigradu.⁴²⁴ Za turske Vlahe okolina Biograda na moru bila je posebno privlačna. Prema Skradinu pritiskao je vojvoda Dragor sa svojim Vlasima.⁴²⁵ Katuni pored Novigrada oko 1520. već su bili stalno prisutni, a Vlasi iz njih odlazili su u Novigrad i tamo se zadržavali kao ljudi koje su varošani

⁴¹⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata* IV, Zagreb 1973, 261.

⁴¹⁸ *I diarii di Marino Sanuto* VI, Venezia, 82 od 21. X 1504.

⁴¹⁹ *Šibenski diplomatarij*, 95–7.

⁴²⁰ L. Benevenia, *Una pagina di storia dalmata*, "Scintile" (Zara) N° (15. III 1890), 62.

⁴²¹ *Šibenski diplomatarij*, 230, 314–5, 317, 319.

⁴²² S. Mitis, *Note storiche dell' isola di Cherso*. "Rivista dalmatica", anno I, fasc. II, Zara 1889, 167: Naučna biblioteka u Zadru, N° 28264, MC N° 1772/II, M. L. Bujch, *Delle riflessioni storiche sopra il moderno stato civile ed ecclesiastico della città di Pago*, parte II, 1719, 153–4.

⁴²³ *Šibenski diplomatarij*, 333–5, 335–6.

⁴²⁴ *Commissiones et relationes venetae*, vol. II, 43, 42–3.

⁴²⁵ *I diarii di Marino Sanuto*, vol. LVI, 65–6 od 22. VII 1532.

poznavali.⁴²⁶ Ti varošani nisu rado gledali na širenje došljaka, pa je bilo slučajeva organizovanja komplota protiv Morlaka, na primer nekih Šibenčana protiv Tome Miganovića i njegove vlaške družine.⁴²⁷

Vlasi nisu besciljno tumarali po u velikoj meri napuštenim predelima, nego su za njima išli Turci spahije, koji su ih naseljavali na tuđem, mletačkom zemljištu, a dizdari su organizovali pljačkaške družine za dalje teranje sa zemlje starosedelaca.⁴²⁸ Do 1540. Vlasi su se masovno naselili između Skradina i Knina. Naselja u kojima su živeli sultanovi Vlasi, često i po dogovoru s vlasnicima zemlje, mletačkim državljanima, popisivači su te 1540. godine kao sultanova sela i uneli su ih u popisni defter. Tako su nastala sporna naselja između Mlečana i Turaka; najpre ih je bilo 33, godine 1543. već 49 i na zadarskom području. U tom zahvatanju posebno je bio agresivan nadinski bešli-aga Deli-Mehmed koji je navodno zapovest bosanskog namesnika Ulam-bega. Bešli-aga je zatim umanjio zahteve na 36 sela, u čiji je posed želio da uđe kao zaim. Jula 1550. opet je izbačeno na razinu međudržavnih odnosa pitanje graničnih sela; tada je turski zahtev stilizovan na 44 naselja na nekadašnjoj hrvatskoj međi, koja je grupa sela sa strane Turaka nazvana "Čitluk" (sela su imala da postanu funkcionerska dobra!). Te su granične raspore naseljavanjem Vlaha završene krajem 50-tih godina, kad je Mlečanima vraćeno (marta 1559) samo veliko selo Bićina. Predaju je obavio kliški sandžak-beg Ferhad.⁴²⁹ Stvar time, ipak, nije bila likvidirana. Hamer piše da su Mlečani mirovnim ugovorom (marta 1573), posle Kiparskog rata, uspeli da im Porta povrati, posle velikog natezanja, pedeset sela koja su nekad pripadala Zadru, Zemuniku i Šibeniku.⁴³⁰

Dvadesetih godina nastavljena je turska naježda dalje na severozapad, te su u osmanlijske ruke prešli: 1522. Skradin i Knin, 1523. Bribir i Ostrovica, 1527. Obrovac.⁴³¹ Vlasi su naseljeni i u Bosanskoj krajini, tj. Oko Une, Glamoča i Srba. Vlasi iz tih krajeva obratili su se generalu Kacijaneru da ih primi u hrišćansku državu, pa su smešteni u Žumberku. Iz te godine postoji i beleška Benedikta Kuripešića da su Bosnu naselja-

⁴²⁶ Isto, vol. LV, 320.

⁴²⁷ HAZd, Atti del conte di Zara, vol. I (Pietro Maecello), 182' (3. XII 1526); II, 20' (10. II 1520 m. v.).

⁴²⁸ *I diarii di Marino Sanuto*, vol. LIV, 221–3 (7. I 1531).

⁴²⁹ *Commissiones et relationes venetae*, vol. III, 239–40, 196 i 191.

⁴³⁰ J. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, B. II, 430–1.

⁴³¹ B. Hrabak, *Vlaška i uskočka kretanja*, 240. oko 1530.

vali Srbi-Vlasi, koji su se javljali i pod imenom martolosa, a dolazili su iz beogradsko-smederevskog kraja.⁴³² Tako se u vrtlogu turske najezde, počevši još krajem XIV veka, od kosovske bitke ispremešalo stanovništvo prostranih krajeva od gornjeg Vardara do Zagrebačke gore.⁴³³

Neki Vlasi su napustili (1540) sultanovu zemlju i zatražili da budu naseljeni kod Biograda. Mletačke vlasti su ih prihvatile, ali ih nisu zadržale kod Biograda da se prema njima ne bi zaletali njihovi stari gospodari Turci, nego su ih prebacili u Istru, gde su Mlečani imali potreba za radnom snagom kod opravki nekih tvrđava.⁴³⁴ Storijski jedan hercegovačkog bratstva je pri tome zanimljiva. Boluni, koji se 60-ih godina XV veka nalaze u skupini Donjih Vlaha (kod Stoca) delom su preseljeni na mletačku granicu, te su uskočili Mlečanima i oni su prebačeni u Istru; tu su se priključili Čićima i ponovo se vratili romanskom jeziku. Jednu seobu turskih vlaha u Istri treba zabeležiti i 1558. godine.⁴³⁵

I u drugoj polovini XVI veka vlaško naseljavanje izvedeno je ka Ninu, Zadru i Šibeniku, kako iz današnje zapadne Bosne, tako i iz Like i Krbave. Ti će se naseljenici krajem XVI stoleća zbog haranja senjskih uskoka preseliti u manje izložen šibenski kraj.⁴³⁶ Bez obzira na državne granice, vlasi dolaze na zimovanje na obalu zadarske ravnice i krajem XVI veka. Biregionalno stočarenje im je najbolje omogućilo da se provuku između Turaka, Mlečana i Senjana.⁴³⁷ Uskočke otimačine su se kod istih grupa najpre sastojale od plena u ovcama, a kasnije u volovima, što je najbolji znak da su ovčari postajali ratari. Naseljavanje u krajeve blizu morske obale postojalo je i od 1580. Ti su vlasi dolazili iz dublje unutrašnjosti i bili su pravoslavne vere. Da bi došli do dobre zemlje blizu mora, postali su agresivan elemenat.⁴³⁸

⁴³² G. Stanojević, *Južnoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vjeka*. Beograd 1970, 47; N. Milaš, *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad 1901. passim; S. Pavičić, *Seobe i naselja u Lici*. "Zbornik za narodni život i običaje Južni Slavena" 40, Zagreb 1962, 101–2.

⁴³³ R. Lopašić, *Bihać*, 17; B. Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Sarajevo 1950, 54.

⁴³⁴ *Cvijičeva knjiga*, Beograd 1927. Seoba i etnički procesi u našem narodu.

⁴³⁵ C. F. Bianchi, *Fasti di Zara*, Zara 1888, 75; A. de Benvenuti, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, vol. I, Milano 1944, 112.

⁴³⁶ Isto.

⁴³⁷ B. Hrabak, *Vlaška i uskočka kretanja*, 254.

⁴³⁸ *Commissiones et relationes venetae* V. 214 i 245; 171 i 226.

Katunska organizacija oko Krke i Zrmanje pokazuje istu organizaciju kao u tadašnjoj središnjoj i istočnoj Hercegovini, tj. ona je postojala zbog uređivanja seobe i staništa na zimskim i letnjim pašnjacima, ili je obezbeđivala ljudstvo i stoku za prenošenje tereta u karavanskom saobraćaju. Letnja paša nalazila se na južnom Velebitu, na Dinari i Svilaji, a zimska pri morskoj obali. Od kraških polja, vlasli su naročito gusto poseli Petrovo polje (kod Ključa). Kao i u Hercegovini, zimska i letnja paša nisu bile sasvim blizu, te se nisu mogla obrazovati plemena kao u Crnoj Gori, nego se ostalo na katunima i na njihovom grupisanju u nahijske zborove. Na Cetini je rastojanje između letnjih i zimskih pašnjaka bilo manje, te su se tu katuni u ranijoj organizaciji održali do oko 1540. Vlasli oko Krke i Zrmanje zatekli su prirodne uslove koji su zahtevali napasanje na većim udaljenostima, te je to doprinelo dužem održavanju katunske organizacije.⁴³⁹ Na letnjoj paši na južnom Velebitu susretali su se vlasli iz Like, Dalmacije i Bosanske krajine. Bosanski vlasli bili su od Uskoplja i njih su favorizovali sandžak-begovi. Za te letnje pašnjake, dalmatinski vlasli su ličkim vlaslima obezbeđivali zimsko napasanje blaga, naročito oko Novigrada. Bilo je snežnih zima (na primer, januara 1555) kad se više tapkara tiskalo nego obično u blizini mora. Slično je bilo i sa vlaslima u planini Tartaru, kojima je bilo blizu da se spuste na šibensku rivijeru ili oko Vranskog jezera. Ta ličko-dalmatinska sprega došla je do izražaja i u drugoj polovini XVII veka, u Kandijskom i Morejskom ratu, kad su se vlasli iz Like, Krbave, pa iz Glamoča i Livna naseljavali u Dalmaciji. To je bila druga velika vlaška seoba u Dalmaciju ličkih katoličkih i pravoslavnih vlaha i bosanskih pravoslavnih.⁴⁴⁰ Održavanju katuna doprinele su martološke akcije (gde su katuni davali najmanje vojne jedinice), kiridžiluk (gde je katun davao jedan karavan) i komplementarna endogamija (koja se morala sprovoditi zbog normalnog razmnožavanja na bazi nekrvnog srodstva).⁴⁴¹

U drugoj polovini XVI i početkom XVII veka, prema Zadru bili su naseljeni vlasli Parčići i Sudarevići (rođaci Bunjevaca), između Nadina, Vrane i Šibenika. Banjevci, Stankovci i Vratkovići, u Petrovom polju Mirkovići, Pastrohovići, Vrankovići i drugi, na Dobrom Polju, Vojnići (poreklom od Širokog Brijega u zapadnoj Hercegovini) i Vukićevići, iz-

⁴³⁹ B. Hrabak, *Vlaška i uskočka kretanja*, 255.

⁴⁴⁰ Isto, 255.

⁴⁴¹ Isto, 256.

među Trogira i Šibenika – Ljubići, Vojihnići, Jelovčići, Gospići, Kablići, Radimići, Rusići, Sumići, Primilovići, Pocrnje i Tvrtkovići, a dalje na Cetini Zbiteljjići. To više nisu bili katuni od 20, 30 i 50 porodica, nego grupe od više katuna istoga imena i porekla. Iz Hercegovine su pouzdano bili Primilovići i Pocrnje, a iz Bosne Tvrtkovići.

Iz Hercegovine su, pored Vojnića, svakako bili i Armenići.⁴⁴²

Jezički stručnjaci su došli do zaključka da jezik stanovnika naseljenog od Zadra do Knina pokazuje jezičke osobine Hercegovine istočno od Neretve.⁴⁴³ Treba pretpostaviti da taj istočni položaj od Neretve nije bio sasvim uz reku nego nešto istočnije, u današnjoj istočnoj Hercegovini, na potezu Bileće-Gacko i Stolac-Trebinje. Taj zaključak lingvista bi govorio da je u velikoj seobi 20-ih i 30-ih godina XVI veka dominirao elemenat iz Hercegovine, a da su bosanski Vlasi više naseljeni u severnim, panonskim krajevima...⁴⁴⁴

⁴⁴² Isto, 257.

⁴⁴³ Ž. Bjelanović, *Antroponimija Bukovice*, Split 1988, 18–9; P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd 1971, passim.

⁴⁴⁴ Bogumil Hrabak, *Naseljavanje hercegovačkih i bosanskih Vlaha u Dalmatinsku Zagoru u XIV, XV i XVI veku*. U ediciji: *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*. Knjiga II, Arhivar, Beograd, 2003, str. 84-96. Ova rasprava prvi put je objavljena u izdanju: *Migracije i Bosna i Hercegovina* (Sarajevo, 1997, str. 67-87.)

Ein Mann der Wüststraße bei den Wüstlingen.